

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.3

Герасимчук З.В.,
д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи
Крисак А.І.,
к.е.н., докторант
Луцький національний технічний університет

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ – КОНСОЛІДУЮЧИЙ ФУНДАМЕНТ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМОДОСТАТНОСТІ

Постановка проблеми. Розвиток господарського комплексу національної економіки України визначається значною мірою природним потенціалом територій країни і, головним чином, земельними ресурсами. В залежності від того, під яким кутом зору розглядати земельні ресурси як об'єкт дослідження, визначається багатогранний зміст земельних ресурсів, їх сукупна багатоманітність. Економісти, наприклад, розглядають землю як ресурс для прискорення економічного розвитку, юристи розуміють її частиною простору від центру землі до неба з набором різноманітних прав для конкретних цілей, а більшість людей – як місце, призначене для людської діяльності. Самі ж поняття „земля”, „земельна ділянка”, „земельні ресурси” є чітко не визначеними, і через таку розмитість термінів не завжди є врегульованими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обґрунтуванню змісту та сутності земельних ресурсів у системі соціально-економічного розвитку присвячена значна кількість наукових праць провідних вітчизняних вчених та науковців країн постсоціалістичного табору, а також публікації відомих громадських діячів, таких як П. Борщевський [1], Б. Данилишин, С. Дорогунцов [2], В. Будзак [2], М. Хвесик, О. Царенко, А. Чупіс, Д. Добряк [8], Л. Новаковський [7], А. Даниленко [5], П. Саблук, І. Томич, М. Сидоренко, С. Бобильов [3], Д. Крисанов [5], Д. Бабміндра та інших, що розглядають землю (земельні ресурси) як фактор соціально-економічного розвитку та як ресурс, що слугує динамізації розширеного відтворення національного багатства, або ж, як основу ресурсного потенціалу аграрної сфери, яка відіграє вирішальну роль для розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення населення життєво необхідними благами. Тому, актуально систематично вивчати, узагальнювати та доповнювати питання змістовності земельних ресурсів, адже вони формують розвиток господарського комплексу національної економіки країни.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення дослідження земельних ресурсів через призму їх походження, осмислення їх змісту та сутності, визначення підпорядкованості теоретичних засад розгляду земельних ресурсів певним законам розвитку природного характеру і суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним складовим елементом сукупного економічного потенціалу національної економіки є національне багатство. Його обсяг визначає масштаби і темпи економічного зростання, що робить актуальною його оцінку як одного з показників функціонування національної економіки. Національне багатство – це сукупний обсяг економічних ресурсів і матеріальних цінностей, необхідних для нормального виробництва благ – товарів і послуг. Національне багатство є результатом діяльності попередніх поколінь людей і в той же час основою виробничої діяльності поколінь, що живуть сьогодні.

Саме одним із компонентів національного багатства є земельні ресурси. Конституція України у ст.14 чітко визначає землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. Національне багатство визначає цінність землі, яка полягає у її багатофункціональному призначенні. Адже до земельних ресурсів належать землі, які використовуються або можуть бути використані різними галузями національного господарства. Земельний кодекс України визначає кілька основних категорій землекористування залежно від функціонального використання та цільового призначення земель: землі сільськогосподарського призначення, землі населених пунктів, землі

промисловості, транспорту, зв'язку, землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, землі лісового фонду, землі водного фонду, разом з тим, кожна із зазначених категорій може перебувати у запасі.

Багатівікова практика свідчить, що головним джерелом життєздатності та процвітання будь-якої держави є належні йому земельні ресурси. Забезпеченість країн ними – найважливіший економічний і політичний фактор розвитку суспільного виробництва. Вони дають широкий простір для економічного розвитку регіонів світу.

Саме як економічна категорія (засіб виробництва, об'єкт нерухомості, вартість, товар, просторовий та природно-ресурсний базис, фактор економічної безпеки тощо) земля виступає об'єктом нашого дослідження (рис.1).

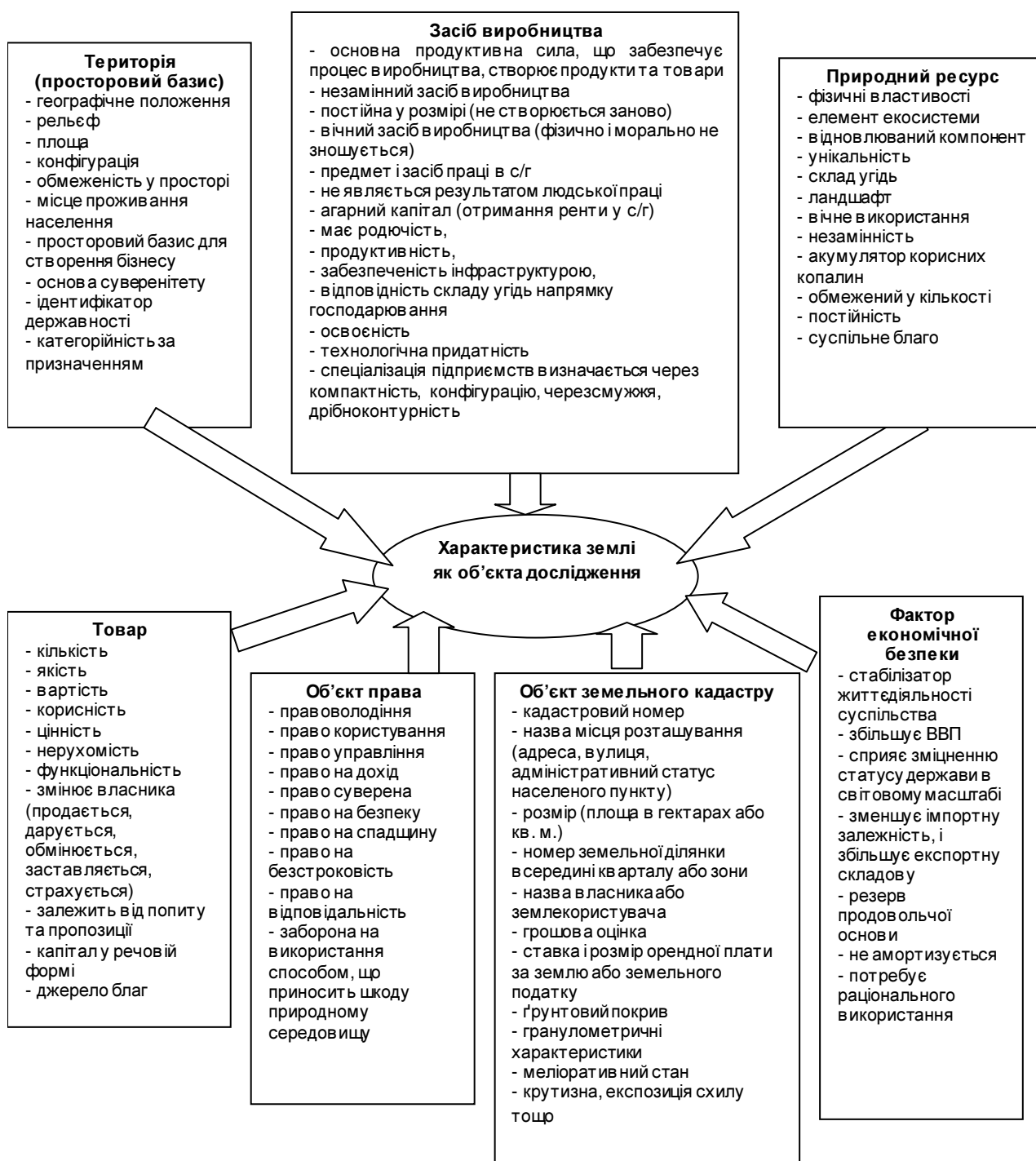

Рис.1. Характеристика землі як об'єкта дослідження

Низка сучасних науковців приділяють увагу вивченню питань, пов'язаних із земельними ресурсами, наприклад, П. Борщевський визначає земельні ресурси як один з найважливіших

компонентів природного середовища, які використовуються для виробництва матеріальних благ. Земельні ресурси, на його думку, є незамінним національним багатством. Людина без землі не може творити, оскільки це той матеріал, на якому і за допомогою якого працею створюються продукти – результати її діяльності [1].

На думку В. Будзяка, земля завжди була необхідною умовою і складовим елементом процесу відтворення матеріальних цінностей, у тому числі тих, які безпосередньо не створюються у сільському господарстві [2].

Науковець із Росії С. Бобильов говорить, що земля є матеріальною основою благополуччя членів суспільства, просторовим базисом для розміщення продуктивних сил і розселення людей, основою для нормального перебігу відтворювальних процесів усіх факторів економічного росту – трудових, матеріально-технічних та природних [3].

М. Комаров та М. Максимцов стверджують, що земля та її природні ресурси є, як відомо, не лише одним із факторів виробництва та економічного росту, а й основою життєдіяльності, її середовищем [4].

Підсумовуючи викладені вище обґрунтування сутності землі в життєдіяльності людей, можна стверджувати, що земельні ресурси – це не просто фактор виробництва, а те благо, що забезпечує просторові та територіальні передумови використання ресурсної бази економічного й соціального розвитку, а також перманентне її відтворення. Разом з тим, питання раціонального використання та охорони земельних ресурсів має стати пріоритетним напрямком не лише економічної, а й екологічної політики.

Тобто, земельні ресурси – це просторовий базис, необхідний для життя і діяльності населення. Території, що забезпечують людину продуктами харчування, використовуються у сільському господарстві і це – орні землі, сади, луки, пасовища. На інших територіях розташовуються промислові підприємства, кар'єри, шляхи, населені пункти (міста, селища і села). Таким чином, для людини земельні ресурси є життєво необхідними в якості територіально-просторової основи для ведення господарської діяльності. Земля є одним із головних ресурсів життєдіяльності суспільства, оскільки слугує територіальною базою для усіх видів діяльності людини, є виробничим фактором багатьох галузей.

Інша група вчених, визначаючи місце і значення земельного фактору у суспільному відтворенні, вказують на його сільськогосподарську цінність, досліджують як основну ланку аграрного виробництва. Так, Д. Крисанов розглядає землю як найважливіший ресурс сільського господарства [5].

Земля є найважливішим сільськогосподарським капіталом країни, тим інституціональним центром, об'єднавшись навколо якого з усіма іншими пріоритетними сегментами ринку, можна розробити відмінну в соціальному відношенні модель заможності та вийти на якісно новий рівень економічного розвитку, вважає Л. Шашула [6].

Л. Новаковський говорить, що без землі процес виробництва як сільськогосподарської, так і лісогосподарської продукції був би взагалі неможливим. Отже, економне, ефективне, раціональне й екологічнобезпечне використання земельного фонду та його всіляка охорона є в сучасних умовах однією з найбільш актуальних проблем національної безпеки країни [7].

На думку Д. Добряка, земля завжди була, є і буде залишатися найбільшою цінністю нашої країни, кожного її громадянина. Україна вирізняється серед інших європейських країн, перш за все, своїм надзвичайно потужним земельно-ресурсним потенціалом [8].

Земельні ресурси – основна складова частина продуктивних сил суспільства, які розвиваються в міру розвитку суспільних відносин, стверджують Борщевський П.П. та Чернюк М.О., при цьому спостерігається тенденція заміни застарілих засобів виробництва новітнішими, сучаснішими на певному етапі. Відповідно до практичної мети людини використовують фізичні, хімічні, механічні, біологічні та інші особливості ґрунту, який є активним засобом виробництва у сільському господарстві [9].

Використання землі в різних цілях зумовлене наявністю різноманітних угідь і потребами держави. Земельні ресурси як матеріальна умова виробництва є об'єктом суспільних і соціальних відносин. Земельний фонд – безперечна умова виробництва у сільському господарстві, а в промисловості їй відведена пасивна роль. Земельні ресурси мають широкий спектр родючості ґрунтів. Вони мають постійне місце, вони стабільні й нерухомі у просторі [9].

Отже, у сільськогосподарському виробництві та лісовому господарстві, земля не тільки матеріальна умова, але й активний чинник виробництва. Землі – це носії визначених природних властивостей, тому у сільському і лісовому господарствах слугують не лише загальною умовою праці, але й основним засобом виробництва, предметом праці. Обробляючи землю як предмет праці, людина перетворює її у засіб праці. Безумовно, погоджуємось із твердженням, що земельні ресурси являються основним засобом виробництва, за допомогою якого вирощується відповідно сільськогосподарська продукція як основа продовольчого забезпечення населення та переробної промисловості сировиною [10].

Використовуючи землю з метою надання в оренду, наприклад, для автостоянки чи іншого господарського використання, орендодавець розглядає землю як засіб виробництва.

Як природний ресурс земля становить собою земельний масив, який складається з однієї або декількох земельних ділянок, які відмежовані на місцевості, систематично використовуються у виробництві або мають потенційно умови для такого використання. У природному плані земельні ресурси характеризуються географічним положенням (місцезнаходження в координатній системі), рельєфом місцевості (крутизна, ухили, яри, балки, перешкоди природного характеру, ерозія ґрунтів), площею (в гектарах чи в метрах квадратних), конфігурацією та розмірами, питомою вагою (складом сільськогосподарських угідь у загальній площі землекористування) і співвідношенням угідь (ріллі, сінокосів, пасовищ, багаторічних насаджень тощо). Склад і співвідношення угідь є найважливішими показниками якості земель та їх технологічної придатності. Поряд із зазначеними факторами, природні ресурси, а саме земельні, можуть мати гідрографічні, ґрунтові, біохімічні та інші характеристики, що складають їх продуктивний потенціал.

Відповідно до Закону України „Про охорону земель” (п. 13 ч. 2 ст. 1) земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею.

Земельні ресурси не є продуктом людської праці, а створені під дією об'єктивних природних чинників, а це свідчить про те, що вони виступають загальнонародним благом.

Підсумовуючи викладене вище, напрошується висновок про те, що земля є невід'ємною частиною нашого життя і нашого існування. Як природний об'єкт, вона існує незалежно від волі людини; а також виконує екологічну функцію, будучи елементом екосистеми; є місцем, де виживають та розмножуються різноманітні біологічні види; і умовою життя людини. Це унікальний природний ресурс, який має свій ландшафт, фізичні та хімічні властивості, характеризується постійністю та кількісною обмеженістю, незамінна іншим природним ресурсом, є акумулятором (домівкою) корисних копалин та вічна у використанні. Як до важливого природного ресурсу, суспільству необхідно уникати споживацького відношення стосовно природи та розуміти складні проблеми взаємозалежності природного середовища та людей.

Із прийняттям нового Земельного кодексу України у 2001 році, земельні ресурси можна розглядати як товар. Товар – це продукт праці, який має дві властивості: по-перше, задовольняє певну потребу людини; по-друге, здатний обмінюватись на інші блага в певних пропорціях. Отже, йому властиві споживча вартість і вартість. Споживча вартість відображає вартість речей для конкретного користування. Ринкова вартість – це найбільш вірогідна ціна продажу земельної ділянки на відкритому і конкретному ринку. Як об'єкт нерухомості, земельна ділянка є не тільки важливим товаром, який задовольняє різні особисті інтереси людей, але одночасно і капіталом в речовій формі, який приносить доход. Як товар, земельна ділянка має визначені якісні та кількісні характеристики, а виступаючи об'єктом цивільно-правових угод, таких як купівля-продаж, дарування, застава тощо задовольняє різноманітні потенційні та дійсні потреби населення. Земля як товар є джерелом благ, необхідних споживачам.

За товарно-грошових відносин характерною є взаємодія попиту і пропозиції на земельні ділянки, яка виявляється в тому, що при підвищенні цін величина попиту зменшується, а величина пропозиції збільшується і, навпаки, – при збільшенні попиту зростають ціни і збільшується пропозиція, натомість при збільшенні пропозиції ціни зменшуються, а попит збільшується і навпаки. Пряма взаємодія між елементами ринкового механізму своїм наслідком має тенденцію до рівноваги попиту і пропозиції яка постійно порушується зміною параметрів того або іншого елемента під впливом факторів, що лежать в його основі, так збільшення попиту може зумовлюватися зростанням доходів, а підвищення цін інфляційним збільшенням грошової маси тощо.

Земля – це товар особливого роду, що відзначається глибокою специфікою, яка пов'язана з його нерукотворністю, незамінністю та фізичною обмеженістю. У ринковій економіці всі фактори виробництва: земля, праця і капітал – повинні функціонувати як товар. В іншому разі, коли той чи інший ресурс, у даному випадку земля, виключається з повноцінного товарного обігу, це призводить до звуження дії законів товарного виробництва і унеможливує досягнення повного ефекту від створення нових форм господарювання на селі ринкового типу [11].

У звичайній ситуації земля при купівлі-продажу слугує джерелом доходу або ренти. Земля володіє цінністю, що відрізняється від цінності звичайного майна: якщо майно схильне до зношення, інколи до швидкого морального старіння, то земля не схильна до таких змін. При правильному використанні землі (її верхнього ґрунтового шару і землі як території), її вартість постійно зростає. Цінність землі може істотно підвищитися при зміні її цільового призначення. Крім того, ділянка землі після купівлі-продажу в будь-який момент може знову бути продана на ринку. Часто земля купується через те, що вона є особливою формою заощадження грошового капіталу (новий власник очікує стабільне зростання ціни на неї), і, таким чином, землю знову можна буде запропонована як об'єкт купівлі-продажу в майбутньому.

Земля як товар, виступаючи об'єктом ринкових відносин, може змінювати свого власника, який купує товар за новою ціною, орендує його на певний період, може передати в заставу (іпотеку) для отримання кредиту, тобто, земля таким чином задовольняє різноманітні потенційні потреби.

На жаль, формально у нас земля може бути власністю, а фактично не достатньо механізмів, за допомогою яких можна було б зробити землю повноправним товаром на ринку. Земля повинна стати

товаром, (особливо після зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення), який буде продаватись і купуватись на відкритому конкурентному ринку, що створить додаткові можливості для інвестування, а в подальшому отримати прибуток від використання.

Палеха Ю.М, як і інші вчені, визначає земельну ділянку – як частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, визначеними щодо неї правами [12].

Основою ринкової економіки є пріоритетний розвиток в умовах багатоманіття форм власності, зокрема різновидів приватної власності на земельні ресурси. Вона реалізується через найбільш повну взаємопов'язану систему економічних прав, визначених відомими західними економістами (Р. Кроузом, А. Алчіаном, А. Оноре та ін.) ще на початку 60-х років ХХ століття: право володіння – тобто право виключного фізичного контролю над благами; право користування – тобто право застосування корисних властивостей благ для себе; право управління – тобто право вирішувати, хто і як буде забезпечувати використання благ; право на доход – тобто право володіння результатами від використання благ; право суверена - тобто право на відчуження, споживання, зміну або знищення блага; право на безпеку – тобто право на захист від експропріації благ і від шкоди з боку зовнішнього середовища; право на передачу благ у спадок; право на безстроковість володіння благом; заборона на використання способом, що наносить шкоду зовнішньому середовищу; право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягнення блага на сплату боргу; право на залишковий характер, тобто право на існування процедур та інституцій, що забезпечують поновлення порушених повноважень.

Комбінації перелічених прав з урахуванням того, що ними володіють різні фізичні та юридичні особи, можуть бути різноманітними. Саме це є основою різноманітності видів приватної форми власності.

Отже, досліджуючи земельні ресурси, їх можна розглядати, як об'єкт права тому, що на них розповсюджуються усі перелічені права, що мають місце в розвитку народногосподарської економічної системи.

Таким чином, у правовому аспекті основними характеристиками земельних ресурсів є: категорія земель (за основним цільовим призначенням, яка характеризується цілями, задачами та порядком використання земель у межах землекористування), режим використання (правила користування, обліку, охорони і моніторингу, установленими й іншими видами законодавства), обтяження об'єкта власності або користування (обмеження прав в інтересах інших фізичних і юридичних осіб, наприклад, особливі умови використання земель природоохоронного призначення, чи умови господарських правовідносин), договірні умови використання земель (стан правового і господарського статусу сільськогосподарського підприємства, землекористування якого сформоване на договірній основі, наприклад оренді).

Земельні ресурси можна розглядати як об'єкт реєстраційної системи земельного кадастру, де здійснюється накопичення інформація про власників землі, землекористувачів, площу, конфігурацію, функціональне використання, доступність до транспортної мережі, фізичні властивості, фіскальний облік, умови використання тощо.

Земельно-інформаційна база повинна містити показники, що характеризують всі види земельних ресурсів та окремі їх особливості. Загальними показниками у цій системі мають бути: порядковий та кадастровий номер; адреса, площа; номер земельної ділянки всередині забудованого кварталу; власник землі, землекористувач; підстава для передачі землі у власність та надання її у користування; обмеження у використанні земель (сервітути); показники грошової оцінки (ціни) та ставки і розміри плати за землю. На нашу думку, доречним буде накопичення інформації у даній базі щодо земельних ресурсів із потенційно можливими видами використання у загальногосподарській системі та їхнього подальшого обліку.

Без наявності вірогідної інформації про правовий стан земель неможливо забезпечити практичну реалізацію основних заходів земельної реформи, бо реєстрація всього розмаїття прав на земельні ділянки – власності, користування, розпорядження тощо – виступає запорукою захисту майнових прав власників землі, в тому числі держави, і землекористувачів; узгодження суспільних інтересів та інтересів окремих юридичних і фізичних осіб [13].

Отже, визначаючи земельні ресурси як об'єкт земельного кадастру, пропонується створення автоматизованої земельно-інформаційної системи, яка за допомогою комп'ютерної техніки поєднає всі дані в єдину базу даних та створить можливість здійснювати оперативне управління земельними ресурсами.

У сфері економічної безпеки, з огляду на обережне використання, земельні ресурси розглядаються як фактор стабілізації відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критичного стану з продовольчим забезпеченням населення; нераціонального, виснажливого використання природних ресурсів для відновлення; гарантування стабільності бізнесу, збереження і накопичення капіталу; у природному сенсі вони забезпечують екологічну безпеку, біологічне очищення зовнішнього природного середовища бізнесу; зниження ризику для життя і здоров'я людей. Використання земельних ресурсів у господарській діяльності впливає на частку валового внутрішнього продукту, на торговельний баланс між експортом та імпортом країни, сприяє

зміцненню статусу держави в світовому масштабі, при найнесприятливіших умовах є резервом продовольчої основи, що забезпечує умови подолання економічної небезпеки.

Узагальнюючи, питання деяких економічних аспектів щодо освоєння земельних ресурсів у господарській системі держави, можна стверджувати, що вони є фактором економічної безпеки, який стабілізує відтворювальні процеси в економіці. Набуваючи глобального масштабу, земля розглядається як один з головних інструментів подолання бідності, підвищення рівня життя кожного члена суспільства та громади в цілому. З огляду на це, земельна проблематика стосується як кожного громадянина, так українського суспільства загалом.

Необхідно відмітити, що в зв'язку з інтенсивним використанням земельних ресурсів, їх виснаженням і деградацією вони стають предметом все більшого вивчення багатьох галузей науки: економіки, екології, географії, геології тощо. Земельні ресурси відіграють доленосне значення не тільки для розвитку національної економіки, а й для суспільства в цілому. Недостатня структурованість окремих секторів та сегментів господарського комплексу, несформованість інституціональної структури економіки, низька адаптивність вітчизняних підприємств до змін кон'юнктури на світових ринках і надалі стимулює екстенсивне залучення у відтворювальний процес природно-ресурсної бази соціально-економічного розвитку, в якій земельні ресурси відіграють роль основного територіального ресурсу, що концентрує переважну більшість „природного капіталу”. Земля ж, відіграє подвійну роль, оскільки задіяна у процесі суспільного матеріального виробництва або іншої сфери соціальної діяльності. Найважливішими характеристиками землі як просторового базису діяльності є розміри і місце розташування земельної ділянки. У сільському і лісовому господарстві земля виступає як основний засіб виробництва, а її родючість при цьому є найважливішою характеристикою землі. Не дивлячись на функціональні відмінності земель, на яких здійснюється сільсько- і лісгосподарське виробництво і розміщуються промислові об'єкти, міста, вони знаходяться у постійній взаємодії.

Землі сільськогосподарського і лісгосподарського призначення виступають джерелом розширення міст і розміщення промислових об'єктів. Процес використання земель, їх господарське становище і ринковий обіг несуть у собі значний економічний зміст, що є основою формування вартісних характеристик землі і ефективного, раціонального землекористування.

Враховуючи багатофункціональну спрямованість земельно-ресурсного потенціалу, розробка ефективних регуляторних підойм раціоналізації землекористування має базуватися на розумінні окремих характеристик земельних ресурсів і, відповідно, форм їх прояву. Це дасть можливість застосовувати ті важелі, що перетворюватимуть реальну цінність земельних ресурсів у повноцінний фактор товарно-грошових відносин, що є актуальним не лише для сільськогосподарського землекористування, де земельні ресурси є засобом виробництва і базою розширеного відтворення, але і для усіх інших категорій земель.

Висновки з даного дослідження. Отже, земельні ресурси є просторово-територіальним базисом для розвитку виробничих комплексів, рекреаційних та оздоровчих зон, населених пунктів, консолідуючи в собі весь спектр розвитку національного господарства.

Узагальнюючи існуючі підходи щодо обґрунтування змістовних характеристик земельних ресурсів стосовно природно-ресурсного компоненту, основного засобу виробництва, територіального базису, об'єкта товарно-грошових відносин, правового регулювання, земельного кадастру та фактора економічної безпеки, можна стверджувати, що: земельні ресурси – це основний територіальний ресурс, який акумулює навколо себе інші види природних ресурсів, виступає просторовим базисом для розвитку господарського комплексу, забезпечує життєдіяльність різних сфер у системі суспільного відтворення за умови раціонального та ощадливого використання земельних ресурсів, є стабілізуючим фактором економічної безпеки.

Земельні ресурси відіграють важливу роль у розвитку продуктивних сил будь-якої країни незалежно від політичного устрою, пріоритетів влади, та суспільно-економічної формації. Надмірна кількість земельних ресурсів створює окремим державам додаткові переваги над своїми конкурентами та підвищує їх господарську самодостатність, а недостатня кількість спричиняє формування ресурсоекономічної моделі землекористування. Земельні ресурси є об'єктивним фактором соціально-економічного розвитку незалежно від політикуму чи уподобань більшості, залучення їх у відтворювальний процес забезпечує аграрне природокористування, і земля як основне національне багатство, потребує особливої охорони державою.

Література

1. Борщевський П.П., Коваленко А.О. Методологічні основи економічної оцінки використання, відтворення і збереження природних ресурсів в продовольчому комплексі // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. Науково-методичний журнал. Вип. 1. – 2001. – С. 9-13.
2. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) / Під наук. ред. С.І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2006. – 488 с.

3. Экономика природопользования / Под ред. Т.С. Хачатурова. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 271 с.
4. Ресурсный потенциал экономического роста. – М. : Изд. Дом „Путь России”; ЗАО „Издательский дом „Экономическая литература”, 2002. – 568 с.
5. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 540 с.
6. Шашула Л. О. Розвиток земельних відносин в історичній ретроспективі / Л. О. Шашула // Продуктивні сили і регіональна економіка. Частина 2. Збірник наукових праць. – РВПС України НАН України. – К., 2002. – С. 152-161.
7. Новаковський Л.Я. Тільки лопатою реформу не зробиш / Л.Я. Новаковський // Голос України. – 2003. – №180. – с. 8.
8. Добряк Д. Земля порядок любить / Д. Добряк // Урядовий кур'єр. – 2006. – №48. – с. 10.
9. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / Борщевський П.П., Чернюк М.О., Заремба В.М., Коренюк П.І, Князьков О.П. – К. : Аграрна наука, 1998. – с. 240.
10. Гордійчук А. С., Адамчук Т. Л. Основні засади щодо відтворення землі як природно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва в умовах приватної власності на землю / А. С. Гордійчук, Т. Л. Адамчук // Вісник НУВГП. – Випуск 2. – Рівне, 2006.
11. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні наук : моногр. / А. Г. Мартин. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 252 с.
12. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні : навчальний посібник / Дехтяренко Ю.Ф., Лихогруд М.Г., Манцевич Ю.М., Палеха Ю.М. – К. Профі, 2007. – с. 634.
13. Містобудівний кадастр : навч.посібник / М.Г. Ступень, І.М. Добрянський, О.Я. Микула, Н.Р. Шпик. – Львів : ЛДАУ, 2003. – 224 с.

УДК 630

Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор кафедри аграрного бізнесу і обліку
Свинтух М.Б.
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ДЕРЕВИНИ

Постановка проблеми. З кожним роком в Україні все більш гостро постають питання енергозбереження, ефективного використання ресурсів, утилізації відходів. Кількість і різноманітність відходів зростає швидкими темпами, поряд з розвитком промисловості і зростанням споживання енергії. Разом з тим, органічна складова відходів деревини і особливо в сортованому вигляді являє собою постійно поновлюване джерело енергії, яке може бути використане для вироблення як теплової, так і електричної енергії. Сьогодні розвиток світової енергетики має бути спрямований на максимально можливе заміщення викопного палива альтернативними поновлюваними джерелами енергії. Особлива увага приділяється використанню біологічних видів палива у зв'язку їх з широкою поширеністю, доступністю і екологічною безпекою. Використання органічної частини відходів досить успішно вирішує питання дефіциту енергії в країнах Євросоюзу, у США, Японії та інших розвинених країнах.

Відходи деревини – природний і неминучий продукт біологічного кругообігу життєвих матеріалів і енергії. В умовах неантропогенного природного біоценозу цей продукт «напрацьовується» з плином часу і безпосередньо бере участь в його формуванні. У «точках взаємодії» техно- і біоценозів (паркові зони в місті, деревообробні підприємства, підрозділи залізниці, міські звалища) порушується (під впливом людського чинника) природний баланс і утворюються значні концентрації відходів деревини. Це призводить до специфічних наслідків, несприятливих, в першу чергу, для людини і руйнівною для природи.

Основним завданням, що стоїть перед лісовою промисловістю і лісовим господарством, є повне і раціональне використання відходів лісозаготівель і деревообробки, в результаті яких утворюється до 40% відходів деревини у вигляді хмизу, верхньої частини дерев, середньої і дрібної частин деревини, зрізів, тирси тощо. Ці відходи, що використовуються тільки в незначній мірі, можуть успішно слугувати сировиною для термохімічної переробки, що дозволяє отримувати цілий ряд цінних і незамінних продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального використання та відтворення лісових ресурсів розглянуті в наукових працях таких вчених: Н.П. Анучіна, А.П. Белаєнка,